

Karl-Gustav Vinsa

Arbetaren som somnade – Sverige 1995

Författaren Karl-Gustav Vinsa är frilansskribent. Han har arbetat i gruva, bilindustri och inom vården och han har varit fackligt och politiskt verksam inom metall.

Förord

Den ungdom som börjar sitt arbetsliv idag är oftast lika osäker som den arbetslöse; får jag arbete, vill någon ha mig. Det är tankar som – för inte så kort tid sen – var helt främmande för löntagare i Sverige.

Men ingen kan kräva av de unga, att de omedelbart skulle förstå vad som orsakar att ingen efterfrågar dem; varför det är för mycket att begära ett normalt anständigt liv.

Förklaringen; det är marknaden, lämnar frågan lika obesvarad som följdfrågan, varför marknaden strax innan erbjöd full sysselsättning. Uppenbarligen kan det inte heller vara; vi har levt över våra tillgångar. Det argumentet visade sig falskt redan på 30-talet när arbetslösheten härjade då.

Svaret kan naturligtvis inte reduceras till enbart ekonomi. Vi får börja resonera om vad som är väsentligt – när vi söker svar på dagens kris.

Denna pamflett handlar om detta. Det är ett föredrag som Karl-Gustav Vinsa höll på nya ABF-huset i Eskilstuna i januari i år [dvs 1995 – Red anm].

För Arbetarrörelsens Negrer

Eskilstuna i februari 1995

Seyitxan Anter

Inledning

När den moderne arbetaren kom till världen var världen en annan. Det fanns inga allmänna sjukförsäkringar, inga fackliga arbetslöshetsförsäkringar. Den arbetare som råkade illa ut gick helt enkelt under om han inte hade närstående som tog hand om honom.

I den svenska riksdagen var han inte representerad. Han var inte valbar. Han saknade rösträtt. Kort sagt: han stod utanför samhället.

Det krävdes etthundra år av strejker, demonstrationer, fackligt och politiskt arbete för att åstadkomma välfärdssamhället.

Idag är det tydligt att världen har bytt riktning igen. Värdena skiftar åter plats: det gamla onda i form av privilegiesamhället framställs som gott, det goda solidariska, jämlika samhället framställs som ont.

Demokratin

Min far föddes 1912. Han var sex år när den politiska demokratin röstades igenom i den svenska riksdagen. Äldre än så är inte den svenska demokratin. En mansålder.

Den politiska demokratin är inte en gång för alla given. Den är överhuvud inte given. Den är tagen.

Året är 1917. I Ryssland har nyligen marsrevolutionen ägt rum. Det första världskriget pågår. Många människor svälter, också i Sverige, medan andra gör sig rika på kriget. På många orter i landet beslagtar folket livsmedel i affärer och hos bönder.

På gatorna i alla större städer marcherar folk i hungerdemonstrationer. Soldater demonstrerar sin sympati för de protesterande. Läget är sådant att den svenska borgerligheten fruktar en revolution.

24 april 1917 skriver högersocialdemokraten baron Erik Palmstierna i sin dagbok. ...*Halvt myteri förmärkes här och var bland militären. Tre dagar senare skriver han: LO:s representantskap har nu samlats. Aldrig hade jag tänkt mig en sådan allvarlig och hotfylld stämning hos dessa besinningsfulla gamla män... Yrkanden om att rörelsen med öppna ögon bör ledas mot en revolution sakna inte genklang.*

På socialdemokraternas förtroenderådsmöte 15 november 1917 hävdar den blivande statsministern Per-Albin Hansson att för kraven på republik, första kammarens avskaffande och en viss socialisering av industrin måste partiet vara berett till en revolutionär aktion

Högerpartiet som är motståndare till den allmänna rösträtten tvingas nu backa. Samma dag som Per-Albin Hansson förfäktar en eventuell revolutionär aktion skriver högerpartiets Hugo Hamilton, talman i första kammaren: *Min gamle vän Ernst Hedenstierna som hittills hört till ultrahögern, sade rent ut att han fruktade för revolution om ej högern genast kapitulerade...*

Det är arbetarnas och soldaternas demonstrationer som tvingar högern att backa. Den 17 december 1918 röstas den allmänna och lika rösträtten igenom i den svenska riksdagen.

Inte Göran Persson

Låt oss föreställa oss tanken att arbetarna i Sverige hade uppträtt likadant 1917-1918 som idag, dvs inte uppträtt alls, arbetat och tigit. Högern hade inte kapitulerat. Vi hade inte ratt politisk demokrati.

De politiska partierna är företrädare för sociala intressen i samhället. Det är själva grunden för demokratin. Börjar partierna verka för egenintressen kan vi säga farväl till demokratin.

I dagens teve- och massmedietid uppfattas de politiska valen som ett slags skådespel inför folket. Debatterna blir som idrottstävlingar, kvällstidningarna korar segrare dagen efter.

Partierna säger sig vara för Nationens och Hela Folkets bästa. Men så länge vi lever i ett klassamhälle

- och det kommer vi att göra under överskådlig tid
- tvingas partierna att företräda sociala krafter i samhället.

Så företräder exempelvis Moderaterna storföretagarnas och kapitalets intressen. Förr statsministern Carl Bildt sa öppet på en företagsmessa under den borgerliga regeringens tid: *Man har sagt att vi är en företagarregering... Det är korrekt. Vi är en företagarregering* Socialdemokraternas uppgift som folkrörelseparti är att företräda arbetarnas och löntagarnas intressen.

Vi kan inte ens med bästa vilja i världen säga att den socialdemokratiska regeringen idag klarar av den uppgiften. Vanliga löntagare, arbetslösa, sjuka, pensionärer och ungdomar får betala krisen. Kapitalet och den välbärgade medelklassen slipper lindrigt undan.

Låt oss vända på den tidigare tanken. Låt oss föreställa oss att dagens svenska arbetare uppträdde lika beslutsamt, lika självmedvetet som arbetarna gjorde 1917-1918. Jag behöver knappast tala om att lösningen på den svenska skuldkrisen skulle se helt annorlunda ut. Samtliga partier skulle vara tvungna att ta hänsyn till löntagarnas intressen.

Problemet är **inte** att finansminister Göran Persson är elak, dum och orättvis. Eller att LO godkänner orättvisa lösningar och håller igen på lönekraven.

Det stora problemet är passiviseringen av de svenska arbetarna. Att de tiger och lyder. Att de genom att tuga godtar en borgerlig lösning av krisen.

När en social kraft lämnar samhällsscenen ersätts den av andra sociala krafter.

De svenska arbetarna lämnade samhällsscenen efter storkonflikten 1980. Deras plats intogs av en alltmer välbärgad, girig medelklass. Det är denna medelklass som utgör den sociala basen för den nyliberala ideologin.

68-vänstern

Låt oss gå 27 år tillbaka i tiden. Året är 1968. 8

Det svenska välfärdssamhället håller som bäst på att byggas ut. Det växer fram nya tjänster, framförallt inom den offentliga sektorn.

På universiteten har det skett en utbildningsexplosion. Det är framförallt den lägre medelklassen som nu i mycket högre grad än tidigare går till universiteten och högskolorna. Denna nya medelklass utmärks av traditionslöshet, rotlöshet, social hemlöshet. Den hör inte hemma i borgerligheten men inte heller bland arbetarna. Den saknar socialt fotfäste.

Det är ungdomar från denna lägre medelklass som på universiteten blir 68-vänstern, den så kallade 'Nya vänstern'. Jag föredrar att kalla den sjuttitalsvänstern eftersom dess verksamhet huvudsakligen var förlagd till sjuttitalet.

Ungefär samtidigt tar den långa efterkrigsboomen slut. Ökningen av bruttonationalprodukten sjunker i Sverige från som mest 5 procent i början av sextitalet till under 2 procent efter 1975. Detta är en internationell företeelse. Den innebär att de av arbetarna förväntade lönehöjningarna och välfärdsreformerna inte längre kan uppfyllas av företagen och staten.

Med början 1968 i Frankrike bryter det fram en våg av vilda strejker och fabriksockupationer. Den når Sverige i december 1969 med den stora gruvstrejken.

Samtidigt som sjuttitalsvänstern dyker upp på samhällsscenen finns därför en växande radikaliserings bland arbetarna som tar sig uttryck i vilda strejker.

Strejkvågen når en topp 1975 för att sedan mattas av. Dessa två rörelser blir parallella. De möts aldrig.

Uppblåst ballong

Den revolutionära vänsterns styrka på sjuttitalet var starkt övervärderad, inte minst av den själv, men också av näringslivet-kapitalet och av socialdemokratin.

Sjuttitalsvänstern red på vågen av radikaliseringsen bland arbetarna. Dess styrka var skenbar. Den existerade inte. Sjuttitalsvänstern omfattades aldrig av något folkligt stöd. I de val där organisationer från sjuttitalsvänstern ställde upp, nådde de aldrig upp till ens 1 procent av rösterna.

När radikaliseringsen mattades av bland arbetarna och allting återgick till det gamla gick också luften ur sjuttitalsvänstern. Den pös ihop som den uppblåsta ballong den var.

Hur kom det sig att denna vänster aldrig fick något folkligt stöd?

Den felbedömde fullständigt den svenska verkligheten. Eller rättare sagt: den bedömde överhuvudtaget inte det svenska välfärdssamhället. Den utgick från färdiga premisser hämtade från marxistiska tänkare som verkat i en helt annan typ av samhällen. Den avskaffade tid och rum.

Det som möjligtvis var sant i en tsaristisk diktatur, i ett halvfeodalt Ryssland, gjorde den till sanning i sjuttitalets Sverige.

En sån jävla goja! Hur ska man annars karakterisera den typen av icke-tänkande?

Hur såg då verkligheten ut? Grunden för välfärdssamhället var hotet från en möjlig europeisk revolution i Frankrike, Italien och Grekland efter det andra världskriget och den långa efterkrigsboomen med masskonsumtion. Arbetarnas materiella standard förbättrades avsevärt, de fick sänkt arbetstid och längre semester, de började i någon mån få del av det goda livet. De var representerade i parlamentet och medlemmar i stora fackliga organisationer, de stod inte längre utanför samhället. Arbetarna integrerades i de europeiska, kapitalistiska välfärdssamhällena.

De vilda strejkerna var ett uttryck för att arbetarna inte accepterade ett stopp för lönehöjningar och välfärdspolitik.

Världsligt heliga

Det finns andra orsaker till att sjuttitalsvänstern aldrig fick ett folkligt stöd.

- Den var socialt isolerad på grund av sin sociala tillhörighet. Den försökte lösa problemet på samma sätt som de ryska narodnikerna gjorde i slutet av 1800-talet: de gick ut till folket och manade till uppror. Vänstern kallade sin lösning 'proletarisering'.
- De ryska narodnikernas erfarenheter uppmuntrade inte till efterföljd. Många av dem blev ihjälslagna av bönderna. Sjuttitalsvänstern undgick åtminstone detta öde.
- Men eftersom den inte analyserat den verkliga verkligheten utan levde i de falska premissernas och drömmarnas verklighet, kunde den inte, mer än lokalt, vinna något förtroende från arbetarna.
- Den var a-demokratisk. Den hade på grund av ursprung och bristande folkrörelsetradition ingen uppfattning om vad ett demokratiskt förhållningssätt innebar. I stället för att verka för radikaliserings och enhet bland arbetarna, utsåg den sig själv till det nya ledarskapet och strävade efter att på taktisk väg omedelbart avsätta de gamla socialdemokratiska ledarna.
Den strävade efter att få kontroll över alla nya rörelser. När flera vänstergrupper samtidigt eftersträvade denna kontroll blev resultatet att rörelsen kvävdes.
- Den var anti-intellektuell. I stället för att i kritisk anda i Marx efterföljd analysera den konkreta verkliga verkligheten, rapade den upp föråldrade formler och dogmer. I stället för att försöka utforma en strategi för det existerande samhället, övertog den okritiskt gamla strategier formade för feodala och halvfeodala samhällen.
- Den var voluntaristisk-aktivistisk. Den följde snarare Olof Palmes tes *Politik är att vilja*, i meningen individens vilja, än Bismarcks tes *Politik är det möjligas konst*. Uteblev framgångarna berodde det på bristande aktivitet.
Resultatet av inriktningen blev kampanjandet. I stället för att tålmodigt, långsiktigt driva krav som verkligheten själv ställde, utlyste den ständigt nya tremånaders- eller sexmånaderskampanjer.
- Den 'löste' politiska problem på organisatorisk väg. Eftersom den var oförmögen att kritiskt granska sin egen verksamhet, återstod – när problem uppstod – den organisatoriska vägen. Den utökade ledningen eller minskade den. Den utsåg nya kommittéer eller utskott. Allt för att slippa se verkligheten.

- Den var amatörisk. Alla skulle göra allt. Den för en uppgift sämst lämpade kunde lika gärna – eller hellre – få uppgiften som den bäst lämpade. Sjuttitalvänstern lyckades med bedriften att skapa de tråkigaste tidningar som existerat i svensk 1900-talshistoria. Inte ens Vaktornet förmår konkurrera.
- Den använde sig inte av massmedia. Den ansåg – av för mig outgrundlig anledning – det vara moraliskt antastligt att vända sig till borgerliga massmedia. Den förstärkte därmed frivilligt sin egen isolering. Kort sagt: sjuttitalvänstern blev en kyrka för 'De Sista Dagarnas Heliga'.

Vem vill satsa sina slantar på en häst som kommit sist i samtliga lopp den deltagit i? Uppenbarligen inte de svenska arbetarna. Sjuttitalets vänster blev en nederlagets vänster. Den upphöjde sin egen svaghet till dygd: nederlaget bekräftade dess principfasthet och moraliska överlägsenhet. Kplm(r):arna sa på sjuttitalet: *Ju färre desto bättre*. Med den utgångspunkten kan man säga att sjuttitalvänstern har lyckats. Den har utplånat sig själv.

Fårskock eller fotbollslag

Låt oss gå över till väsentligheter dvs till tillståndet bland arbetarna och i arbetarrörelsen.

Redan i början av sjuttitalet skrev den socialdemokratiska ideologen Jan Lindhagen i boken *Hotet mot arbetarrörelsen* att de svenska arbetarna återigen var på väg att bli – med Karl Marx ord – en *klass i sig*. Vi kan beskriva, med en bild jag lånat en klass i sig som en skock individer som planlöst irrar omkring, medan en *klass för sig* kan jämföras med ett fotbollslag som gemensamt, medvetet, organiserat arbetar för det gemensamma målet

Jan Lindhagens iakttagelse var mycket framsynt. Han utgick ifrån det faktum att de gamla arbetarsamhällena, där solidariteten och sammanhållningen var självklara i vardagen, sprängdes sönder och ersattes av samhällen med en större isolering. Samtidigt centraliserades arbetarrörelsen och avståndet mellan medlemmar och företrädare växte. Nu kan vi lägga till det faktum att den nyliberala, individualistiska ideologin fått hegemoni i det svenska samhället.

Den gamla solidariskt-kollektiva socialdemokratiska ideologin är på defensiven. Det individualistiska satsa-på-dig-självtänkandet finns idag också hos arbetare.

Min uppfattning är därför att vi idag kan tala om den svenska arbetarklassen som en *klass i sig*. Det är därför den idag inte är förmögen att försvara sig när den utsätts för angrepp från borgerligheten och kapitalet.

Medelklassen marscherar

Den traditionella sociala basen för arbetarrörelsen krymper. Samtidigt har en förhållandevis stor del av tjänstemännen fått villkor som liknar arbetarnas. Med tanke på att dessutom en stor del av arbetskraften är arbetslös skulle vi kanske – med Stindbergs ord – snarare tala om underklass än om arbetarklass.

Minskningen av arbetarna sker i de gamla basnäringarna. Sammansättningen inom klassen förändras. Det har varit en kraftig minskning inom Gruy-, Skogs-, Pappers-, Textil- och Lantarbetarförbundet. Samtidigt har det skett en ökning inom framförallt Kommunal i den offentliga sektorn.

Nu förhåller det sig så att de mest självmedvetna och politiskt medvetna arbetarna fanns just inom de gamla basnäringarna. Där var motsättningen mellan arbete och kapital synlig i vardagen.

Arbetarklassen är idag en annan än den var 1960.

Idag talar alla om samhällets förändring. Låt oss titta på några aspekter av förändringen. (Det är avrundade siffror i min förenklade tabell).

	1940	1960	1990
Jordbrukare	18%	7%	2%
Arbetare	53%	51%	49%
Tjänstemän	20%	35%	44%

När sociala klasser förändras, förskjuts också balansen mellan olika sociala krafter i samhället. Låt oss minnas medelklassens intagande av samhällsscenen på åttiotalet. De stora lagliga strejkerna under 80-talet var huvudsakligen tjänstemannastrejker. På gatorna marscherade medelklassen anförd av det privata näringslivets direktörer mot löntagarfonderna.

1989 års skattereform var en bekräftelse på det förändrade sociala kraftfältet i det svenska samhället. Den välbärgade medelklassen gynnades på bekostnad av lågavlönade arbetare och av staten själv.

Statsskulden började växa och blev ett argument för att skära ner bidrag till sjuka och arbetslösa. Medelklassen blev stark för att arbetarna var svaga. Medelklassen intog ett tomrum, fyllde upp ett vakuum.

Vad vill borgerligheten

- En kraftig lönedifferentiering dvs. stora löneklyftor. Samtidigt ska bidragen sänkas, så att de ligger under lägsta tänkbara löner.
Det statliga *socialförsäkringssystemet ska vara en spikmatta för den som utnyttjar det*, som en SACO-ekonom formulerade det.

En aspekt av den solidariska lönepolitiken är att den tillsammans med den generella välfärdspolitiken har betytt, att de materiella villkoren för arbetare och lägre tjänstemän i Sverige är utpräglat jämbördiga ifall vi jämför med Mellan- och Sydeuropa. Därmed finns det en materiell grund för sammanhållningen och solidariteten inom gruppen.

Lyckas SAF öka klyftorna bidrar det till att skapa en breddad social bas för den nyliberala politiken och därmed också för framväxten av ett klassamhälle av amerikansk typ.

- Den vill minska LO:s och fackföreningarnas inflytande. Avtal ska slutas på låg nivå. Kollektivavtal skall omformas till att rymma så stor individuell lönesättning som möjligt. Löner och arbetstid skall konjunkturanpassas. Det innebär att man inför vinstbonus och flexibel årsarbetstid.
- Den vill se den svenska socialdemokratin utvecklas till ett ordinärt västeuropeiskt medelklassparti. Det var den uppgiften folkpartiordföranden Bengt Westerberg ställde sig när han ville samregera med socialdemokraterna. Han ville gå till historien som mannen som begravde det stora folkrörelsepartiet.
Det skulle troligtvis innebära att vi fick ett 30 procenta medelklassparti istället för dagens 45 procentiga folkrörelseparti.
- Den vill skapa en skatteavdragsgill och underbetald privat tjänstesektor, 90-talets pigor, dvs 'lösa' massarbetslösheten på det amerikanska sättet.

Idag är LO den enda sociala kraft av betydelse som står i vägen för det borgerliga projektet.

Socialdemokratin

Hur skall vi se på socialdemokratin? Den svenska socialdemokratin har alltsedan den gjorde sitt val mellan reform och revolution varit en klassens förhandlingsorganisation, inte enbart den fackliga grenen, utan också den politiska. Den har rört sig i rummet mellan kapital och arbete. Den har förhandlat utifrån klassens styrka, dess specifika vikt.

Denna specifika vikt är inte en gång för alla given, den förändras. Under efterkrigstiden var den en helt annan än den är idag. Den socialdemokratiska ledningen har på det hela taget marscherat, med en viss eftersläpning, i takt med klassens medlemmar.

Det radikala efterkrigsprogrammet var ett svar på att arbetarklassen efter kriget radikaliserades och flyttade fram sina positioner exempelvis genom den långa metallstrejken (i det korta perspektivet en förlust, i det längre perspektivet en seger).

På sjuttitalet radikaliserades åter partiet som ett svar på strejkrörelsen i slutet av sextiotalet och första hälften av sjuttitalet, framförallt gruv- och skogsarbetarstrejkerna. Denna radikalisering tar sig de uttryck som är möjliga för en reformistisk rörelse, det vill säga den försöker flytta fram sina positioner i förhållande till kapitalet (löntagarfonder, MBL, arbetsrätten) samtidigt som den aldrig släpper kontrollen över rörelsen.

Det är viktigt att se att också den så kallade politiska grenen har varit en förhandlingsorganisation för klassen. De reformer den kunnat genomföra, har den gjort utifrån klassens styrka. Ju starkare klassen varit, uttryckt i strejker, demonstrationer men också i dagligt fackligt arbete, desto större förhandlingsutrymme för partiledningen. För att vara exakt är förhandlingsutrymmet betingat av, inte klassens styrka, utan borgerlighetens uppskattning av klassens styrka.*

Verkligheten

Nu räcker det inte att själv försöka tänka de 'riktiga' tankarna, verkligheten måste själv frammana dem, som Karl Marx har anmärkt. De nödvändiga uppgifterna för framtiden är inte möjliga att fastslå idag, de kommer att växa fram i den sociala praktiken, dvs i arbetet för en bättre värld.

Men ett krav ställer alldeles uppenbart verkligheten redan idag i massarbetslöshetens Europa: sextimmarsdagen.

I Tyskland har detta krav lett till den största konflikt en under hela efterkrigstiden. Det har varit strejker i veckotal. Arbetsgivarna har svarat med lockouter som varit flera gånger kraftigare. Men Metall har lyckats få igenom 35-timmarsvecka till i år 1995.

I Sverige har Metall och LO gått emot arbetstidsförkortning. Med en blandning av inskränkt skråmässiga argument, dvs förbunden har hävdad intressena hos dem av organisationens medlemmar som har arbete, och arbetsgivarargument har LO hitintills bekämpat kravet på arbetstidsförkortning.

Men här finns inga skilda intressen hos arbetande medlemmar och arbetslösa medlemmar.

En hög arbetslöshet sänker alltid arbetskraftens värde och hotar anställningstryggheten. Sextimmarsdagen är nödvändig såväl för dem som har arbete som för de arbetslösa.

LO är således idag samtidigt en socialt progressiv som konservativ kraft. Den är progressiv i den utsträckningen LO värnar om hela kollektivets samlade långsiktiga intressen, den är

* Avsnittet om socialdemokratin är hämtat ur ett inlägg jag hade i tidningen Internationalen på debattsidan. Se K-G Vinsa & P-E Wentus "Vilda västern-analys av Malm" i Internationalen nr 31/94. Den fanns således inte i denna form i det ursprungliga föredraget

konserverande när förbunden inom LO inskränkt skråmässigt värnar om de arbetande medlemmarnas kortsiktiga intressen.

Sextimmarskravet måste drivas ständigt i årtal framöver. Låt det ta fem år, låt det ta tio år eller femton år. Verkligheten själv, vår verklighet, kräver att sextimmarsdagen genomförs.

Låt mig sluta med ett citat som passar vår tid.

Så här skrev Karl Marx 1844: "Inte nog med att en allmän anarki utbrutit bland reformvännerna, envar måste erkänna för sig själv att han inte har någon exakt åskådning om vad som bör komma. Å andra sidan är detta just den nya riktningens företrädare, att vi inte dogmatiskt förutsätter världen utan först ur kritiken av den gamla världen vill finna den nya"

Jag tackar er för att ni har lyssnat.